

PÕLLUMAJANDUS- MAASTIKE LOODUSHOID

SOOVITUSI TALUNIKELE IGAPÄEVASTEKS TÖÖDEKS

2 SISSEJUHATUS 4 PÕLLUMAJANDUSTOOTMISE PLANEERIMINE
5 KÜLVIKORRA KAVANDAMINE 6 KEVAD JA SUVI 6 LOODUSE VAATLEMINE
7 TAIMEKAITSE 8 NIITMINE 9 KARJATAMINE 10 SÜGIS JA TALV
11 POOL-LOODUSLIKUD KOOSLUSED 13 VÄÄRTUSLIKUD MAASTIKUELEMENDID
15 VEEL VÕIMALUSI LOODUSLIKU MITMEKESISUSE SUURENDAMISEKS
16 KUST SAAB NÕU?

Sissejuhatus

Eesti rahvas on läbi ajaloo väärtustanud põllumajandust kui elulaadi, mis on aidanud säilitada ja kaitsta meie ajaloolist ja kultuuriloolist pärandit. Traditsioonilise talukultuuri üheks osaks on liigirikkad pool-looduslikud kooslused, mis on kujunenud ja säilinud just säästliku maakasutuse tulemusel. Põllumehe töö on eelduseks paljude looduslike liikide säilimisele, kes kasutavad põllumajandusmaastikke toitumis- või pesitsuspaigana.

Põllumajandustegevust saab arendada loodusega kooskõlas, kui talunik oma igapäevastel põllutöödel arvestab ka sealse elustikuga. Põllumajandusmaastikul on palju detaile, mis elustavad maastikku ja mitmekesistavad loodust. Põllul paiknevad puud, metsasaared, kivihunnikud ja muud maastikuelemendid on olulised pesitsus-, toitumis- ja peidupaigad paljudele põllumajandusmaastikel elavatele liikidele ning samas ilmes-tavad lagedaid maastikke.

Põllumajandustootmise intensiivistumine vähendab põllumajandusmaastiku mosaiiksust ja looduslikele liikidele sobivaid elupaigatüüpe.

Käesolev trükis aitab põllumehel märgata ja säilitada põldude mitmekesist elustikku aastaringsete tööde ja toimetuste tegemisel. Loodushoid on tihti lihtsatele asjadele tähelepanu pööramine ega põhjusta enamasti ülearuseid kulusi. Loodussõbralike majandamisele aitab omalt poolt kaasa ka riik, kompenseerides mitmete tegevustega seotud kulud põllumajandusliku keskkonnanatoetusega. Euroopa Liiduga liitumisel laieneb loodussõbralike tegevuste toetamine veelgi. Põllumajandusmaastike loodushoiuks tehtud töö on kiiduväärt ja valmistab rõõmu ka töö tegijale.

Foto: Kaitsealune väike-konnakotkas pesitseb metsas, kuid toitumiseks kasutab põllumajandusmaastikku

Looduslik mitmekesisus

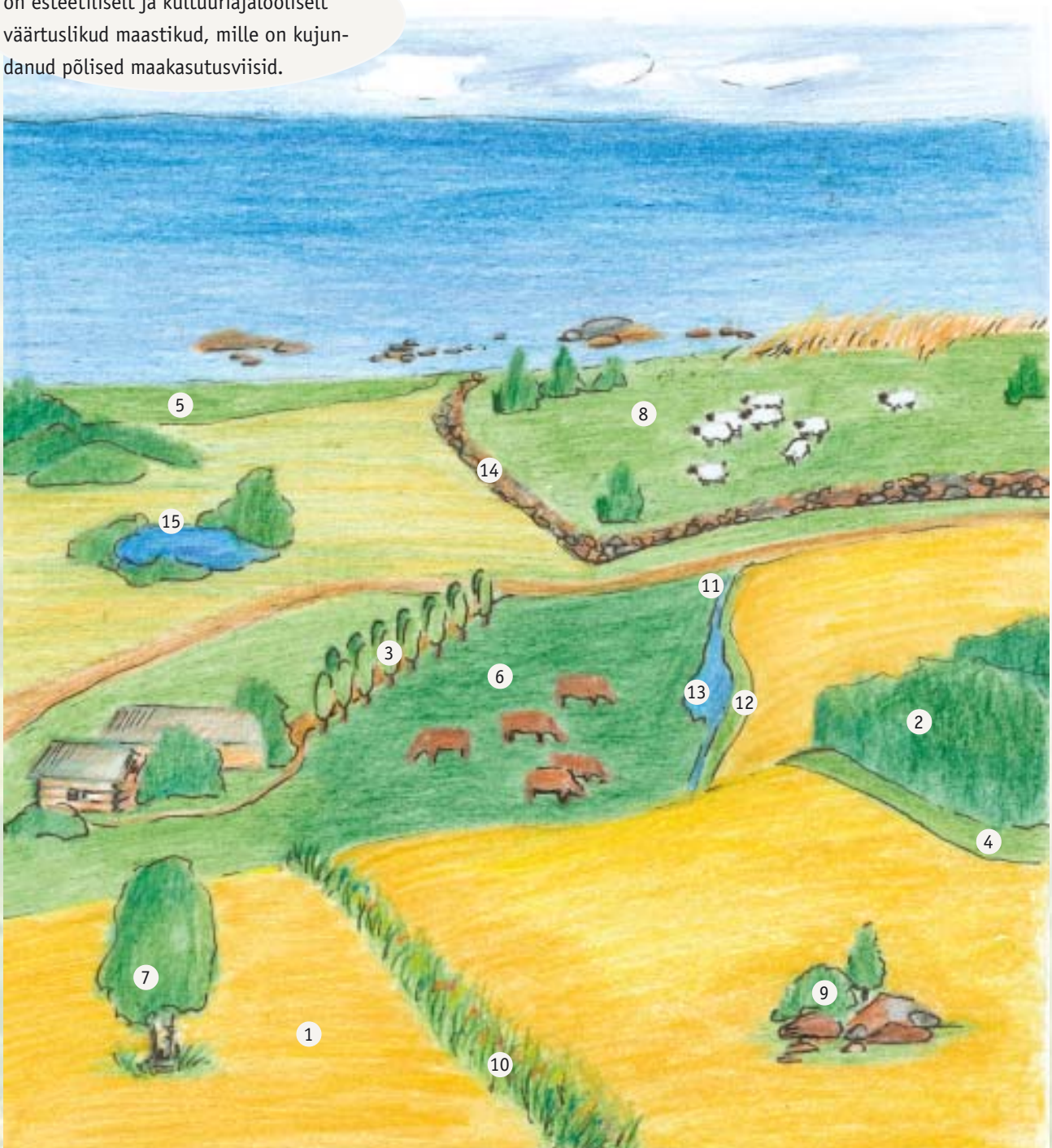
on kogu maakeral leiduva elu – taimede, loomade, seente ja mikroorganismide ning nende elupaikade mitmekesisus.

Pärandkultuurmaastikud

on esteetiliselt ja kultuuriajalooliselt väärtuslikud maastikud, mille on kujundanud põlised maakasutusviisid.

Väärtuslikud elemendid põllumajandusmaastikes

1. Põld	6. Karjamaa	11. Kraav
2. Metsatukk	7. Üksik puu	12. Kraavikallas
3. Puudeallee	8. Rannaniit	13. Märgala
4. Metsaserv	9. Kivihunnik	14. Kiviaed
5. Veekogu kaitseriba	10. Põllupeenar	15. Tiik

PÕLLUMAJANDUSTOOTMISE PLANEERIMINE

Kogu põllumajandustootmine algab planeerimisest. Tehtud otsused mõjutavad ka põllumajandusmaastiku elustikku, kuna põllukultuuride valik ja tootmise intensiivsus mõjutavad liikide arvukust. Monokultuursed põllumassiivid ei suuda pakkuda lindudele, pisiimetajatele ja muule elustikule piisavalt mitmekesiseid toitumis- ja pesitsuspaiku. Lisaks põllukultuuride ja liikide rohkusele soodustavad elustiku liigirikkust ja ilmestavad maastikupilti põllupeenrad, metsatukad ja üksikud puud, veekogude kaitseribad, pöösastikud, hekid, kiviaiad, kivihunnikud, vanad taluhooned jm. Selliste elupaikade hoidmise ja säilitamise tähtsust on pikemalt kirjeldatud lehekülgedel 13–15.

Elustiku seisukohalt on ebasobiv ainult üheaastaste, kevadel külvatavate kultuuride kasvatamine, sest põllud küntakse siis tavaliselt varasügisel saagikoristuse järel. See on probleemiks peamiselt taimekasvatustaludes, kus põllukülvikorras pole rohumaid või on nende osa väga väike. Sellised alad ei sobi paljudele liikidele talvitumiseks. _____

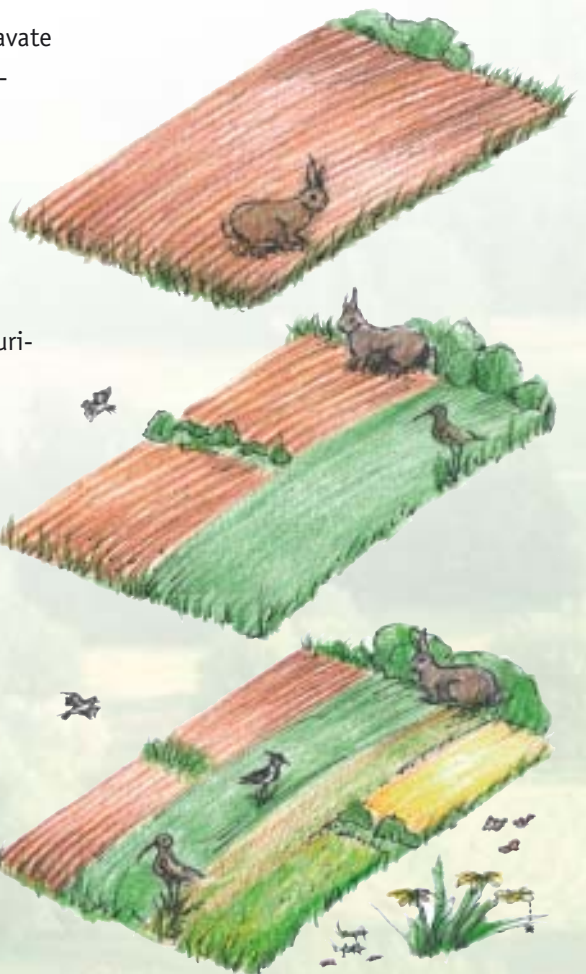
Taimekasvatustaludes saab liigirikkust suurendada haljasväetiskultuuride ja taliteravilja regulaarse kasvatamisega. Taliteraviljade ning heintaimedega põldudel on suurem võimalus aastaringselt toitu leida nii lindudel kui ka teistel loomadel. Kui osa põldudest on enne lume tulekut taimestikuga kaetud, väheneb ka mulla erosioon ja toitainete ärakanne. Loomakasvatustaludes, kus rohumaadel on põllukülvikorras suurem osakaal, on ka elustikule paremad tingimused. _____

Erinevate kultuuride kasvatamine rikastab põllumajandusmaastikku taime- ja putukaliikidega. Samuti pakub selline põllukeskkond pesitsus- ja toitumispaiku lindudele ning väiksematele imetajatele. Mida mitmekesisem on talu viljavaheldus, seda suuremad on põlluelustiku võimalused leida aasta-ringselt sobivaid elupaiku. _____

Põllumajandustootmise planeerimise üheks olulisemaks osaks on õige külvikorra valimine ja sisseviimine. Külvikorra planeerimisega seotud aspektidest on pikemalt juttu järgmisel leheküljel.

Pea meeles:

- planeerimisel arvesta oma tegevuse mõju loodusele ja elustikule
- kasvata erinevaid kultuure ja liike
- kasuks tuleb liblikõieliste ja kõrreliste heintaimede kasvatamine

Välidi:

- ainult üheaastaste kevadel külvatavate kultuuride kasvatamist
- mustkesa

Külvikorra kavandamine

Külvikorra kavandamisel tuleb peamiselt arvestada mullaviljakuse säilitamise ja suurendamise vajadust, umbrohu-, haiguste- ja kahjuritõrje vajadust, kultuuride agrobioloogilisi nõudeid ja turustusvõimalusi.

Keskonnakaitse seisukohalt on oluline, et külvikorda planeeritaks erinevaid kultuure ning osa põldudest oleks ka talvel taimestikuga kaetud. Nii on võimalik vähendada mulla erosiooni ja toitainete ärakannet ning luua paremaid tingimusi põllumajandusmaastikega seotud liikidele. Taliteravilja ja mitmeaastaste heintaimede kõrval on üks võimalus kasvatada vahekultuure. Levinumad vahekultuurid on ristõielised (õlirõigas, valge sinep, raps), teravili (rukis, tatar) ja heintaimed (ristik, raihein), mis külvatakse tavaliselt põhikultuuri koristamise järel või kevadel teravilja allakülvina, jättes selle kasvama järgmise aasta suveni.

Liigirikust aitab suurendada külvikorras olevate põldude vahele mitmeaastase taimestikuga liigirikaste ribade jätmine, mida ei künata ja kus ei kasutata agrokemikaale. Mitmeaastaste kultuuridega põllud varustavad põllu-majandusmaastiku loomastikku ja linnustikku haljas- ja seemnetoiduga sügisest kevadeni.

Külvikorda planeeritud liblikõielised heintaimed rikastavad mulda orgaanilise aine ja taimetoitainetega ning parandavad mulla struktuuri. Nii saab vähendada mineraalväetiste kasutamist ja taastada või suurendada mulla viljakust. Põldudele külvatud ristikut ja meetaimedest toituvad ka mesilased ja liblikad.

Ühtlasi on külvikorral oluline tähtsus taimekaitse seisukohalt. Planeerimisel peab arvestama, et järgnevat

kultuuri ei kahjustaks samad kahjurid ja haigused, mis eelvilja ning kõrvuti ei oleks kultuurid, millel on sarnased kahjurid ning haigused (nt suvi- ja talinisu).

Elustiku kaitsele aitab kaasa ka mahepõllumajandus, mille puhul agrokemikaale ei kasutata. Mullaviljakust säilitatakse ja parandatakse just kohalikesse oludesse sobiva, liblikõielisi sisaldava mitmekesise külvikorra ja orgaaniliste väetiste abil.

Nurmkanad

Haljakesa kasutavad liigid

Nurmkana	talvekuude toit, pesitsuspaik, varjupaik
Rukkirääk	pesitsus- ja toitumispaik
Põldlõoke ja sookiur	pesitsus- ja toitumispaik
Kanepilind ja õõnetuvi	umbrohuseemned toiduks
Jäneseid	talvekuude toit
Pöder ja metskits	talvekuude toit
Närilised	talvekuude toit
Tuuletallaja ja kõrvukräts	toituvad närilistest
Kärp ja nirk	toituvad närilistest
Putukad	suvekuude toit, talvitumiskeskond
Vihmaussid	toit, parandavad põllumulla struktuuri

KEVAD ja SUVI

Looduse vaatlemine

Kevad on põllumehe jaoks kõige kiirem aeg. Põldude kuivamist jälgides võiks leida aega ka looduse vaatlemiseks. Looduse vaatlemist võiks alustada põllumajandusmaastikku kasutavate lindude jälgimisega, kuna nad on kergesti märgatavad.

Suurkoovitaja on kodupaigale väga ustav ning tuleb pesitsema samale põllule, kus pesitsemine õnnestus eelmisel aastal. Koovitaja võib elada kolmekümne aastaseks. Pesakohavalikul eelistab ta haritud põlde ja kultuurrohumaid, luhtasid ja rannakarjamaid. Eestisse saabub ta märtsis-aprillis ning munemist alustab aprilli lõpus. Pesalt lahkub koovitaja märkamatu ega paljasta seega pesakohta.

Joonis: Suurkoovitaja ei jää oma suuruse, pika kõvera noka ning mängulennul kaugemale kõlavate trillerduste tõttu kindlasti märkamata.

Kiivitaja on teine kevadkünni tegevale põllumehele tuttav linn, kes pesitseb haritud põldudel. Kiivitaja pesi võib leida kõigilt põllulappidelt, kuid eelistab ta siiski märjemaid, kevadise tulvavee alla jäänud alasid. Erinevalt suurkoovitajast pesitsevad kiivitajad üheskoos, paarid asuvad üksteisele küllalt lähedal. Hauduv kiivitaja üldiselt ei karda põllul töötavat traktorit ja jätkab mõnikord haudumist traktorist välja tegemata.

Joonis: Kiivitaja tuleb pesapaigal tülitajale vastu laperdavalt lennates ja asub sageli kaebliku hüüde saatel võõrast südikalt tõrjuma.

Suurkoovitaja ja kiivitaja arvukuse vähenemise olulisemateks põhjusteks on pesade hävitamine kevadkünnil ning nende langemine rebaste, kährikute ja vareste saagiks.

Traktoris võiks olla mõned kepid, et märgistada leitud lindude pesapaiku. Kepid võiks ära korjata pärast põldude rullimist.

Kevadkünni ajal on võimalik näha teisigi põllule toitu otsima tulnud linde nagu naerukajakad, kuldnokad ja künnivaresed.

Pea meeles:

- vaatle loodust ja tee märkmeid tähelepanekutest
- märgista vajadusel põllul ja põllu servades olevad linnupesad

Taimekaitse

Taimekaitse algab põllu suuruse, asukoha ning kasvatustehnoloogia valikuga. Eelistama peaks väiksemaid, põllupeenarde või looduslike äärealadega põlde, kus taimekahjustajate looduslikel vaenlastel on hõlbus põllule ligi pääseda. Oskusliku kultuuride järjestuse ning õige kasvatustehnoloogia valikuga on võimalik paljusid taimekaitseprobleeme ennetada.

Keemiline tõrje on vaid üks võimalus, mida tuleks kasutada ainult põhjendatud vajadusel.

Seejuures peab arvestama mitmeid asjaolusid. Sooja ilmaga tuleks taimekaitsevahendeid pritsida varahommikul või hilisemal õhtupoolikul, kui temperatuur on madalam ja päikesekiirgus nõrgem ning enamik putukaid pole aktiivsed. Pritsida ei ole lubatud, kui tuule kiirus on üle 4 m/s. Pestitsiididega ei tohi pritsida õitsvaid taimi ega teha umbrohtutõrjet umbrohtude õitsemise ajal, et vältida mesilaste ja kimalaste mürgitamist ja pestitsiidide sattumist meesse.

Tänapäeval kasutatavatele taimekaitsevahenditele tehakse enne turule pääsemist keskkonnariskide hindamine. Muu hulgas hinnatakse nende ainete hajumiskii- rust ning mõju veestikule ja elustikule. Kuigi heaks kiidetud ained pole kõrge keskkonnariskiga, on nende mõju elustikule siiski märkimisväärne ja tegelikud riskid võivad ilmnedas alles aastate pärast.

Herbitsiidid (umbrohtutõrjevahendid) hävitavad umbro- hud, mis on olulisteks toidutaimedeks põllul elavatele putukatele ja lindudele. Putukate arvukuse vähenemine on omakorda probleemiks poegadele toitu otsivatele lindudele. Insektitsiidid (putukatõrjevahendid) mõjuta- vad lisaks kahjurputukatele ka teisi põllul elavaid putukaliike. Nii juhtubki, et kahjurputukate tõrjega hävitatakse ka nende putukaliikide looduslike vaenlasi – jooksiklasi, kiletiivalisi parasitoides, ämblikke jt. Ka fungitsiidid (seenhaiguste tõrjevahendid) häirivad nii taimedel kui mulla pinnal olevat elustikku.

Umbrohtudest sõltuvate putukate ja põllulinnustiku toitumisvõimalusi saab parandada, kui jätta lisaks põllupeenrale põllu servataimestik ühe pritsilaiuse ulatuses pritsimata. Selliselt moodustunud nn. kaitseres- vadest saadav kasu elustikule on eriti suur, kuna suurem osa põlluliikidest levib ja toitub just põllu servas. Pritsimata põlluservad on ühtlasi kaitseribad, mis aitavad takistada taimekaitsevahendite ärakandumist põllult.

Umbrohtude hävitamisel tuleks eelistada mehaanilisi võtteid nagu koristusjärgne kõrrekoorimine, orasepõlde- de äestamine, pimedas harimine jm.

Foto: Päevapaabusilma võib kohata elamute läheduses

Pea meeles:

- ära tee profülaktilisi pritsimisi, vaid kasuta taim- kaitsevahendeid vastavalt tegelikule vajadusele, ülearune pritsimine kahjustab keskkonda ja on ka kallis
- loe hoolikalt tõrjevahendite kasutusjuhendit
- ära pritsi tuulise ja vihmase ilmaga
- hoolitse, et tõrjeainete levitamiseks ettenähtud vahendid oleksid korras
- ära kasuta pestitsiidie põllupeenardel, kaldavööndis, loodussaarekestel ja nende ümbruses
- jäta põlluservad mõne meetri laiuselt pritsimata

Niitmine

Rohumaade liiga varajane ja sage niitmine mõjutab sealset elustikku. Heinaniidukid või silo tegemiseks kasutatavad masinad ohustavad näiteks koovitajaid, kiivitajaid, lõokesi, nurmkanu ja jänesepoegi.

Silo ja heina tegemisel saab niitude elustiku hoida õige niitmistehnikaga. Niita tuleks keskelt väljapoole või servast-serva ja sellisel kiirusel, et ohtu sattunud loomad jõuaksid põgeneda. Sobivama niitmismeetodi valikut mõjutab kindlasti ka põllu suurus ja kuju. Lisaks on niiduki tera kõrgus soovitatav valida selliselt (12–15 cm), et see liiguks emalindudest ja poegadest kõrgemal.

Peale selle saab traktorile kinnitatud spetsiaalse tõkkepuuga peletada masina ette jäävad loomad põgenema, enne kui nad niiduki alla jäävad.

Põldlõokese, rukkiräägu ja nurmkanu pesitsusvõimalused paranevad, kui silo tegemisel jääb kahe niitmisaja vahele vähemalt kuus nädalat.

Põllupeenarde ja kasutusest väljas olevate alade niitmist soovitatakse taimestiku mitmekesistamiseks, kuna niitmise tulemusel saavad valgustnõudvad liigid enamasti domineerivate heintaimedega võrdsed kasvutingimused. Sellistel aladel ei tohiks niitmist alustada enne juuli keskpaika; nii jõuavad linnud pesitseda ja suurem osa õistaimi õitsemise lõpetada.

Joonis: Hädaohu korral ei tõuse rukkirääk mitte õhku, vaid jookseb jälitaja eest.

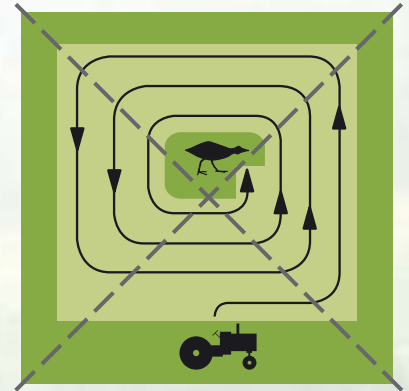
Pea meeles:

- niida keskelt lahku või servast serva meetodil
- pane tähele niidetaval alal liikuvaid loomi ja linde
- niida haljakesa, põllupeenraid, kaitseribasid ja looduslikke rohumaad võimaluse korral alates juuli keskpaigast
- kui näed, et loomad jäävad niitmata saarekestele, peata traktor ja aja nad sealt ära

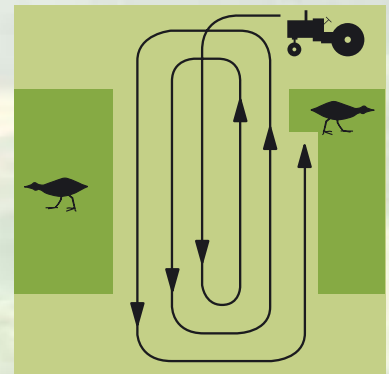
Välidi:

- põllu servadest sissepoole niitmist
- öösel niitmist

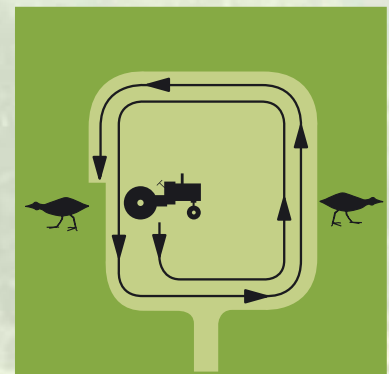
Joonis: Ära niida heina nii, et sõidad traktoriga heinamaa servast selle keskpunkti suunas! Sellisel juhul põgenevad pojad ja tänu sulgimisele lennuvõimetud vanalinnud heinamaa keskosa suunas, kus nad viimase niite ajal surnuks lõigatakse.

Joonis: Üks turvalisemaid niitmisevõtteid on esimese niite tegemine rohumaad keskelt, et siis järk-järgult servade suunas liikuda.

Joonis: Alusta niitmist heinamaa keskelt väljapoole.

Karjatamine

Veiste ja lammaste arvu vähenemine on vähendanud ka karjamaade pindala. Karjamaad on aga oluliseks elukeskkonnaks paljudele lindudele ning karjatamisega kaasnev suur putukate hulk suurendab nende toidubaasi. Karjatamise lõppemisel on kuldnokk esimene, kellel toidu varumine poegadele muutub keeruliseks. Karjamaadel tunnevad ennast veel hästi linavästriks, suitsupääsuke ja lambahänilane. Karjatamiskoormus võiks olla kevadel, lindude pesitsusperioodil väiksem ning suvel ja sügisel suurem.

Looduslik mitmekesisus ja mosaiiksus on kõige suurem karjatatavatel pool-looduslikel rohumaadel, kus leidub loomade poolt madalmuruseks pügatud alasid, üksikuid kõrgemaid rohututte ja märjemaaid lohke. Pool-looduslike rohumaade hoolduseks vajalik karjatamine on viimasel ajal vähenenud, kuna karjatamine on koondunud üha enam viljakamatele kultuurrohumaadele. Pool-looduslike koosluste hooldamise lakkamisel kaovad nendega seotud liblikad, putukad, linnud ja pisiimetajad ning rikkalik taimekooslus.

Pool-looduslikel kooslustel on soovitatav karjatada üheskoos või vaheldumisi erinevaid koduloomi. See annab rohukamarale ühtlasema koormuse ning võimaldab säilitada looduse mitmekesisust.

Tänapäeval on karjatatavate koplite piiramisel vähim tööjõudu nõudev vahend okastraat või elektritar. Esteetilises mõttes ja maastikupildi säilimise huvides võiks kasutada puust tarasid või kiviaedu. Loodusõbralikud aiapiirded on ka sobivateks puhkekohtadeks karjamaal peatuvatele lindudele.

Pea meeles:

- võimalusel kasuta okastraadi asemel puust või kivist piirdeid
- vähemproduktiivsed pool-looduslikud kooslused sobivad hästi lihaveiste ja lammaste karjatamiseks
- karjatamisega saab hooldada ka metsaservi, kraavipervi ja veekogude kaldaid

Välidi:

- kõigi talus kasvatatavate loomade aastaringset laudashoidmist
- liiga suurt karjatamiskoormust

Foto: Suitsupääsuke ja kuldnokk on tavalised kultuurmaastike liigid, kelle toiduks on mitmesugused putukad.

SÜGIS ja TALV

Sügisene saagikoristus muudab hetkega vaesemaks varem küllaldaselt toitu ja kaitset pakkunud keskkonna. Seetõttu on soovitatav jätta talvel kultuuridega kaetud põldude osa võimalikult suureks, et luua talvituvatele liikidele toidu- ja pelgupaikku, ka on sellistel põldudel toitainete väljaleostumine sademete ja lumesulamisveega väiksem. Põllumajandusmaastikke kasutab talvel mitukümmend linnuliiki, lisaks jänesed, rebased, nirkid ja mõned väiksemad närilised.

Tähtsad on ka teraviljakoristuse järel sügisel kündmata jäetud põllud, mis pakuvad toitu nii rändlindudele kui ka talvituvatele lindudele lumevaestel talvedel. Saagikoristusel võiks sügisel mitteküntavatel põldudel jätta kõrred tavalisest pikemaks. Sellised põllud loovad sobivaid pelgu- ja toidupaiku.

Mida vähem põldu haritakse, seda parem elukeskkond seda kasutavatele liikidele luuakse. Küнд peidab ära kõik taimeosad, millest nii talvituvad kui ka kevadel

saabuvad linnud võiksid toituda. Künnita harimise korral on lumevaestel talvedel võimalik põldudelt leida vilja- ja umbrohtude seemneid, lisaks aitab see säästa energiat ja tööaega. Alguses võib kultuuride saagikus väheneda, kuid sedamööda, kuidas orgaanilise aine sisaldus suureneb, muutub ka mulla elustik aktiivsemaks ja paraneb mulla struktuur. Nii paranevad ka taimekasvutingimused ja tõuseb saak.

Pea meeles:

- külvikorras taliteravilju
- jätta viljapõldude servadesse mitmeaastased heintaimedega ribad
- jätta talvel kultuuridega kaetud põldude osa võimalikult suureks
- eelista kevadkünni, kus võimalik

Välidi:

- taimkatte põletamist

POOL-LOODUSLIKUD KOOSLUSED

Pool-looduslike kooslusi nimetatakse ka pärandkooslusteks, kuna nad on kujunenud looduslikest kooslustest mõõduka inimtegevuse tulemusel aastatuhandete jooksul.

Pool-looduslike koosluste suur bioloogiline mitmekesisus ning esteetiline ja kultuuriline väärtus on hea näide põllumajanduse positiivsest keskkonnamõjust. Karjatamise ja niitmise lõppemisel muutuksid pärandkooslused uuesti looduslikeks kooslusteks, enamasti metsaks. Esivanemate eeskujul järjepidevat niitmist või karjatamist jätkates on võimalik säilitada nende alade kaunis väljanägemine ja liigirikkus ning laiendada nende kasutusvõimalusi turismi- ja puhkemajanduse korraldamiseks. 2001. aastast alates on riik toetanud üle-eestiliselt poollooduslike koosluste hooldamist. See toetus jätkub ka edaspidi.

Rannaniit. Rannaniidud on rohumaad, mis paiknevad rannikul ja jäävad merevee mõjualasse. Rannaniidud võeti inimese poolt kasutusele asustuse suurenemisel põhiliselt koduloomade karjatamiseks. Soolase merevee mõjul on rannaniitude taimestik võrreldes teiste niitudega vaesem. Loomade poolt kujundatud mosaiikne maastik pakub seevastu häid pesitsus- ja rändepeatuspaiku paljudele lindudele. Näiteks peatub Lääne-Eesti rannaniitudel kevadrändel üle poole Põhja-Euroopas pesitsevatest väikeluikedest ja valgepõsk-lagledest. Rannaniite on võimalik hoida kinni kasvamast eelkõige karjatamisega, vähemal määral ka niitmiseega.

Lamminiit. Lamminiitudeks e. luhtadeks nimetatakse jõeorgudes paiknevaid üleujutatavaid niite. Regulaarsete üleujutustega kantakse neile niitudele setteid, mis vee taandudes luhti väetavad. Enamik luhaniite on tekkinud inimese tegevuse tagajärjel, s.t. jõgede kaldaalade lagedaks raiumise teel. Mõõduka inimtegevuse lakkamisel need alad võsastuvad ja roostuvad ning muutuvad sobimatuks paljudele lindudele. Luhtade tüüpilised pesitsejad on rukkirääk, rohunepp, tutkas ja tikutaja. Lamminiitude säilimiseks on vajalik nende perioodiline niitmine koos heina koristamisega.

Puisniit. Puisniit on looduslik heinamaa, kus kasvavad hajusalt puud ja põõsad. Puisniit on väärtuslik osa tüüpilisest Eesti talumaastikust, mida on majandatud loodusega kooskõlas. Puisniitude säilitamiseks on vajalik iga-aastane niitmine, samuti sealsete puude-põõsaste kujundamine. Puisniidult sai talumees heina, lehisvihtu, hagu, puitu, lisaks marju, seeni ja ravimtaimi. Puisniidule on iseloomulik liigirikas taimestik, mis meelitab kohale mitmekesise putukafauna. Lindudest pesitsevad siin laululinnud ning toitu käivad otsimas kitsed ja põdrad.

Loopealne. Loopealsed e. lood e. alvarid on paesel aluspõhjal, õhukesel lubjarikkal mullal esinevad niidukooslused. Tihti ilmestavad loopealseid kadakad. Loopealseid kasutatakse valdavalt lambakarjamaadena. Lood on väärtuslikud maastikulise ilu, silmapaistva liigirikkuse ja vaid neile omaste liikide poolest. Rohttaimestik on üsna kidur, kuid seda liigirikkam. Siin kasvab palju käpalisi ning muid haruldasi õistaimi, samuti samblaid ja samblikke. Tavalisemad linnud on näiteks kadakatäks, kivitäks, punaselg-õgija ja talvike. Loopealsete hooldamiseks on vajalik karjatamine ning kadakate jt. põõsaste harvendamine. Metsastunud loopealsel tuleks esmajoones tõrjuda mäнди ja harvendada kadakaid ning muid jõudsalt levivaid puu- ja põõsaliike. Looniidud on levinud saartel, Lääne-, Loode- ja Põhja-Eestis

Puiskarjamaa. Puiskarjamaa on regulaarselt karjatatav hõre puistu. Taimestiku liigirikkus on puisniitudega võr-

reldes väiksem. Koduloomade tegevuse tõttu elab puiskarjamaadel palju sõnnikust ja kõdust sõltuvaid liike. Puiskarjamaade püsimise ja liigirikkuse säilimise tagab regulaarne karjatamine. Lumevaestel talvedel, eriti Lääne-Eestis ja saartel, võib seda teha peaaegu aasta läbi. Puiskarjamaal tuleks kindlasti vältida ülekarjatamist, mis hävitab rohukamara ning ka puud võivad kuivada.

Aruniit. Aruniidud on lagedad või osaliselt põõsastega kaetud rohumaad, kus domineerib looduslik niidurohustu. Osa aruniite on ka endised kehvema mullaga põllud, mida pole aastakümneid küntud ega väetatud ning kus on hakanud taastuma looduslik niidukooslus. Karjatamine sobib kuivadele, kivistele ja vahelduva reljeefiga niitudele, niitmine niiskematele ja lopsakama rohuksvuga tasastele aruniitudele.

Soostunud niit on turbapinnasel asuv liigniiske ja enamasti lage rohumaad. Turbakiht on õhem kui 30 cm ning laiguti võib see ka puududa. Soostunud niidud on kujunenud aruniitude soostumisel või soostunud metsadest ja on üleminekukooslusteks aruniitude ja madalsoode vahel. **Sooniitude** turbakiht on paksem kui 30 cm. Sooniite on nimetatud ka madalsoodeks või rohusoodeks. Kuivaperioodil nende niitude põhjavee tase alaneb ja mulla veesisaldus väheneb märgatavalt. Säilimiseks on vajalik regulaarne niitmine ja heina koristamine. Soisemate niitudega seotud linnuliigid on näiteks tikutaja, lambahänilane ja sookiur. Sellised niidud on levinud mitmel pool üle Eesti, eriti rohkesti aga Lääne-Eestis.

VÄÄRTUSLIKUD MAASTIKUELEMENDID

Põllumajandusmaastikku kuuluvad elemendid elustavad maastikku ja mitmekesistavad loodust. Metsatukad, hekid, põõsasribad, alleed, üksikud puud, puudegrupid, märgalad, tiigid, kiviaiad, kivi- ja kännuhunnikud, kivikülvid, vanad taluehitised jms. on paljudele taime- ja loomaliikidele olulisteks elupaikadeks. Nende elupaikade säilitamine ja hooldamine on osa mitmekesise ja vaheldusrikka maastikupildi kujundamisest.

Luues ja hooldades põllumajandusmaastiku looduslikke kooslusi, rikastab talunik elustikku, loob esteetiliselt kauni põllumajandusmaastiku, hoiab keskkonda ja säästab raha.

Rohumaad, põllud ja põldude vahelised loodusliku taimkattega servaalad moodustavad terviku. Paljud liigid kasutavad põldude vahelisi ribasid puhke- ja peidupaikadena ning põldusid toidu hankimiseks. Eri koosluste (mets ja põld, veekogu ja põld) vahelised servaalad suurendavad liigilist mitmekesisust veelgi. Kõik loodusliku taimkattega ribad on samal ajal ka nn. "rohelised koridorid", mis aitavad loomadel ohutult liikuda.

Servaalad

Kahe koosluse vahele jääv servaala on oluline paljudele liikidele. Metsaservade väärtus elupaigana suureneb, kui metsaserv ei ole järsk ega avatud, vaid ääristatud põõsastikuga. Kuuskedega servavööndites elavad meelsasti arglikud põllul toituvad liigid. Rikkalikum on elustik põlluservades, kus kasvab ka õitsvaid taimi ning lehtpõõsaid ja -puuid. Neid kasutavad rästad, talvike ja aedpõõsalind. Kadakad meelitavad pesitsema karmiinleevikese, punaselg-õgija ja rohevindi.

Põldude vahelistest loodusliku taimkattega servadest sõltuvad paljud putuka- ja taimeliigid ning neist toituvad linnud ja pisiimetajad. Hooldamiseks piisab nende hilissuvisest niitmise, et takistada kõrgema kasvuga taimede domineerimist. Väetised ja pestitsiidid ei tohi neile ribadele sattuda.

Veekogude kaldavööndid

Põldude ja vooluveekogude vahelised puhverribad ilmestavad maastikku ja takistavad põllumajandusreostuse kandumist vette. Kaldaäärsete hooldamisel tuleks vajadusel piirata puittaimestiku kasvu. Jõe- ja ojakallastel elavate liikide seisukohalt on hooldustööde tegemiseks sobivaim aeg hilissuvi.

Alleed, hekid ja põõsasribad

Taluhooneteni juhatavad puudealleed, taluõuesid piiravad hekid ning põlde ääristavad põõsasribad suurendavad taluümbruse liigirikkust, kuna nad muudavad maastiku nauditavamaks ning paljud liigid kasutavad neid elu- ja peidupaikadena. Mitmeliigilised hekid ja põõsasribad on olulised kahjurite looduslike vaenlaste (nt. lepatriinud, sirelased) elupaigana, ahvatlevad paljudele tolmeldajatele ja heaks korjemaaks mesilastele. Nad takistavad mullaerosiooni, parandavad põllu mikrokliimat ja kaitsevad teede naabruses tolmu ja saasteainete eest.

Kiviaiad

Kiviaiad on märk talukoha ajaloost ja varasemate sugupõlvete tööst, seega on nad suure kultuuriajaloolise väärtusega. Oluline on ka nende väärtus elupaigana, neid kasutavad ümbruskonna vaatlemiseks kivitäks ja linavästriks, ka sisalikud soojendavad ennast heameelega kividel ja vilksatavad kivihunnikute pragudes.

Kiviaedu tuleks hoida avatuna aiaäärte niitmise ja võsaraiega, kuna nendega seotud taimestik ja loomastik armastab valgust ja soojust.

Põlispuud

Suured üksikpuud on enamasti mälestised hävinud talukohtadest, lisaks kaunistavad nad lagedat maastikku. Vanu põlispuud tuleks kindlasti säilitada ning keset põldu kasvavatele puudele tuleks jätta piisav kaitsetsoon, mida ei künta, väetata ega pritsita taimekaitsevahenditega. Puude õõnsusi kasutavad pesapaigana paljud linnud, näiteks kuldnokk, must-kärbsenäpp ja mitmed tihased.

Põllusaared

Oma talu maadel tuleks säilitada vanad taluasemed, kivivaredega või kännuhunnikutega jäätmaasiilud, metsatukad jms. Puude ja põõsastega põllusaared mitmekesistavad suuri lagedaid välju ning sealt leiavad toitu ja elupaiku mitmesugused linnuliigid. Endistel talukohtadel, tuulikute või muude rajatiste jäänustel on tihti ka ajalooline väärtus. Loodussaarte ümbrust võiks võimaluse korral juuli lõpus niita, vajadusel võsa harvendada, eelistades söödavate viljadega või meetaimedena väärtuslikke liike (näiteks raagremmelgas, pärn, viirpuu, sarapuu). Maaparandusmasinatega kokkukuhjatud kivihunnikud, millele sageli on kujunenud madal taimestik, on samuti loomade, lindude ja putukate elupaigad. Liigirikkuise seisukohalt ei ole soovitatav kasutada loodussaarekesi ümbritsevas puhvertsoonis pestitsiide ja väetisi.

Taluhooned

Taluhooned on olulised eelkõige lindudele ja pisiimetajatele. Suitsupääsuke ehitab oma pesa hoonetesse. Varblased, linavästriks, piiritaja ja kivitäks rajavad pesa katuseräästa alla. Nahkhii-red kasutavad hoonete lõhesid ja õõnsusi päevasteks peidupaikadeks ja talvituvad vanades maakeldrites. Aitade ja karjalautade läheduses armastab kärp pidada rotijahti.

VEEL VÕIMALUSI LOODUSLIKU MITMEKESISUSE SUURENDAMISEKS

Sageli on võimalik põllumajandusmaastike liigirikkust ja maastikulist mitmekesisust ise suurendada, rajades näiteks mitmeaastase taimestikuga põllupeenraid, põõsasribasid, märgalasid. Lisaks saab põllumees hoida ja aidata oma talu ümbruskonnas talvituvaid loomi ja linde talviste söögipaikade rajamise ja pesakastide valmistamisega.

Põllu äärtesse jäetud liigirikkad taimestikuribad on põldudel toituvate liikide poolt kõige soositumad. Rikkalik taimestik meelitab hulgaliselt putukaid, kellest meeeldi toituvad põllulinnud. Põllupeenrad on olulised talvitumispaiad põllukahjurite looduslikele vaenlastele. Põhilised kahjurite arvukust reguleerivad putukad on jooksiklased, kõrvahargid, lepatriinud, kiilassilmad ja sirelased. Põlluservad puhverdavad tõrjeainete mõju ümbritsevatele aladele, vähendavad väetiste ja taimekaitsemürkide äravoolu põllult ning takistavad muldade erosiooni. Talunik peaks mõistma nende "roheliste ribade" tähtsust põllumajandusmaastikus.

Kui tingimused on sobivad, võiks rajada ka uusi **põõsasribasid**. Eriti soovitatav on see suurte põllumassiividega maastikes. Põõsasribad pakuvad paljudele põlluliikidele peidupaiku. Ööbik, väike- ja pruunselg-põõsalind ning karmiinleevike on põõsastes elavad linnud. Põõsad pakuvad kaitset ka paljudele talvituvatele liikidele nagu nurmkana ja jäneseid. Varakevadel meelitavad õitsvad pajud mesilasi ja kimalasi.

Kui põllumajandusmaal leidub tootmiseks vähesobivaid niiskeid kohti, kuhu ei ole kujunenud liigirikast kooslust, võiks sinna kujundada **tiigi või märgala**. Eelkõige sobib see suurte põllumassiivide mitmekesistamiseks. Tiik või märgala pakub lagedatel aladel vaheldust ja on väärtuslik elupaik. Veesilma kavandamisel oma talu maale tuleks arvestada, et sopiline kaldajoon, saared ning veesügavuse ja taimestiku vaheldumine annavad loodule ka loomuliku ilme.

Söötmisspaigad

Põldudel talvituvate liikide toiduvarumine muutub keeruliseks külmadel ja lumerohketel talvedel. Talunik saab talilinde aidata lisa söötmisega.

Toitmiskohale, mida külastab suur talvikeseparv, mõni varblasesalk ja halljäneseid, on talvel vaja kuni 100

kilogrammi vilja. Toitmiskoht muudab sageli erksamaks muidu vaikse talvise õueelu.

Pesakastid lindudele

Paljud talukoha õuealade ja põldude linnud asustavad meeeldi pesakaste. Maja läheduses pesitsevad tihased aitavad meil ohjata putukkahjureid puudel ja põõsastel. Must- ja hall-kärbsenäpp toituvad peamiselt kärbestest ja parmudest. Kodukakupere vajab päevas kümneid hiiri või rotte.

Loe lisaks:

- Eesti Ornitoloogiaühingu trükised: Räägusõbralik põllumajandus (2001), Luhad ja rannaniidud (2002), Rohunepp (2003), Kiivitaja (2001), Varblane (2002)
- Ökoloogiliste Tehnoloogiate Keskuse trükised: Poollooduslikud kooslused (2001), Tiigi ja märgala rajamine (2001)
- Keskkonnaministeerium: Maastikuhoolduskavad ja maastikuhooldus (2002)
- Põllumajandusministeerium, Keskkonnaministeerium: Hea põllumajandustava (2001)
- Eesti Mahepõllumajanduse Sihtasutus: Mahepõllumajanduse alused (2001)

KUST SAAB NÕU

Eesti Ornitoloogiaühing

Veski 4, 51005 Tartu
tel. (07) 422 195 e-post: eoy@eoy.ee

Ökoloogiliste Tehnoloogiate Keskus

J.V. Jannseni 4, 51005 Tartu
tel. (07) 422 051 e-post: merit@ceet.ee

Pärandkoosluste Kaitse Ühing

Riia 181, 51014 Tartu
tel. (07) 428 363 e-post: pky@zbi.ee

Eestimaa Looduse Fond

pk. 245, 50002 Tartu
tel. (07) 428 443 e-post: elf@elfond.ee

Eesti Lambakasvatajate Selts

Kreutzwaldi 40, 51006 Tartu
tel. (07) 428 443

Eesti Hobuse Kaitse Ühing

Garnisoni 17a, 93811 Kuressaare
tel. (045) 56 892

Matsalu Looduskaitseala

Penijõe, Lihula vald 90305, Läänemaa
tel. (047) 78 413
e-post: matsalu@matsalu.ee

EPMÜ Taimekaitse Instituut

Kreutzwaldi 64, Tartu 51014
tel. (07) 313 510 e-post: luik@eau.ee

EPMÜ Keskkonnakaitse Instituut

Akadeemia 4, 51010 Tartu
tel. (07) 427 432 e-post: sepp@envinst.ee

Eesti Mahepõllumajanduse Sihtasutus

tel. (052) 25 936
e-post: airi.vetemaa@ceet.ee

Põllumajandusministeerium

Lai 39/41, 15065 Tallinn
tel. 625 6141
e-post: eike.lepmets@agri.ee

Eesti Talupidajate Keskliit

Teaduse 1, 75501 Saku
tel. 604 1783 e-post: etkl@online.ee

Maakondade keskkonnateenistused

Tekst: Maaria Semm, Merit Mikk, Jaanus Elts, Seppo Lohtaja **Fotod:** Mati Kose
Joonised: Karmen Lumik **Kirjastus:** Eesti Loodusfoto

Trükise koostamisel on kasutatud trükist "Maatilan luonnonhoito"
Trükise valmistamist toetas Soome Välisministeerium

Koostööpartnerid:

© Eesti Ornitoloogiaühing 2003

